

Теоретичні засади поняття дискримінації у правовому та соціально-політичному контексті

Микола Музичук

аспірант,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» м. Київ, Україна,

e-mail: MuzychukMV@krok.edu.ua,

ORCID: 0009-0008-0717-5176

Поняття дискримінації нині є доволі вживаним як в юридичній так і соціально-політичній термінології проте проблема полягає в тому, що доволі часто термін вживається некоректно, оскільки ототожнюється з порушенням прав людини. Насправді з погляду загальнотеоретичної юриспруденції ці два поняття є різними та потребують окремих механізмів запобігання та протидії. Спільними в них є лише те, що вони відображають суттєві недоліки життєдіяльності у праксіологічному аспекті та носять негативних характер суспільного життя. Тому виникає необхідність теоретичного тлумачення поняття «дискримінація», оскільки не дивлячись на популярність та вживаність не існує комплексного розуміння терміну.

Лінгвістично слово «дискримінація» має латинське коріння та вказує обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за різними ознаками [1, 219]. Отож дискримінація – це не просто порушення прав людини, а цілеспрямоване ущемлення, обмеження цих прав осіб які належать до певної групи. Ознаки які притаманні цим групам можуть бути різними від соціального походження і статі до стану здоров'я й віку. Хоча цей перелік дискримінаційних ознак не є вичерпним та щоразу з розвитком суспільства, техніки, медицини та ідеології з'являються додаткові характеристики, що можуть бути чинником для негативного ставлення до групи осіб чи однієї особи, яка ними володіє.

Дискримінація стосується різного ставлення до сторін, що перебувають у однаковому становищі, при умові якщо законної причини до такого нерівного ставлення.

Прояви дискримінаційних дій можуть бути різними й більше того – невичерпними, так само як ознаки дискримінації. Тлумачні словники визначає дискримінацію як приниження (фактичне чи юридичне) прав якої-небудь групи громадян у силу їх національності, статі, раси, віросповідання тощо [2], а також часто дискримінацію позиціонують як обмеження чи позбавлення прав певної групи громадян [3]. Проте насправді приниження чи порушення прав є тільки одним з видів можливих проявів дискримінації. Тому акцент на різних діях вважаємо доволі виправданим, зокрема Ю. Поліщук вказує на те, що дискримінація може бути будь-яким «діянням» [4, 414]. Розгорнувши цю думку можна насправді погодитися з тим, що прояви дискримінації мають як активну форму (дії, правові приписи) так і пасивну (ненадання допомоги, ігнорування).

Одним з небагатьох комплексних досліджень розуміння дискримінації проведено Н. Грень щоправда в контексті відкової дискримінації. Варто

погодитися з твердженням науковиці щодо виокремлення наступних ознак дискримінації: «у своїй онтологічній основі містить порушення принципу рівності людини; полягає у неправомірному розрізненні, виключенні чи обмеженні особи порівняно з іншими особами в подібній ситуації; підставою дискримінаційної поведінки є належність людини до певної групи осіб за дискримінаційними ознаками (захищеними характеристиками), перелік яких невичерпний; у більшості випадків тягне порушення прав, свобод людини чи її законних інтересів; зазіхає на ідею соціальної справедливості та людської цінності; зобов'язує держави, міжнародні інституції та інші елементи політичної системи суспільства забезпечувати превентивні, нормативно-організаційні та охоронні заходи щодо недискримінації» [5].

Міжнародний нормативний стандарт розуміння досліджуваного поняття є відсутнім. Окремі визначення містяться в Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, що передбачає її « будь-яке розрізнення, виняток або обмеження» [6]. Практично така модель взята в основу інших міжнародних актів котрі існують за окремими ознаками дискримінації, зокрема в Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародній Конвенція Організації праці (МОП) № 111 про дискримінацію щодо працевлаштування та професії.

Європейський суд з прав людини визначає різні види дискримінації серед яких вагомо виокремити пряму та непряму. Щодо першої то її слід розуміти з позиції ЕСПЛ як різницю в підході до осіб, що знаходяться в подібних або схожих умовах, якщо ця різниця ґрунтується на певній ідентифікованій характеристиці. Юридичний аспект такого виду дискримінації полягає у відмінному ставленні до людини або поводженні з нею. Тому для доведення дискримінації ключовим є наявність доказів, які підтверджують несправедливе або несприятливе ставлення до особи через її характеристики (якщо буде йти мова про осіб з інвалідністю то через її стан здоров'я).

Національне законодавство наділене спеціальним комплексним нормативним актом, що стосується різних проявів дискримінації – ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [7], що в ст. 1 визначає досліджуване поняття як «ситуацію, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними». Оцінюємо наявність такого нормативного акту й понятійно-категоріального апарату позитивно, оскільки допомагає реалізувати в державі принцип верховенства права і правової визначеності. Особливо схвально оцінюємо те, що до захищених ознак нормотворець також окремо відносить «інвалідність».

Таким чином, дискримінація – це будь-яке невинуватене, юридичне чи фактичне, пряме чи непряме розрізнення або нерівне ставлення або невідповідність до людини чи групи осіб порівняно з інших осіб, а також виключення, обмеження або переважне ставлення до особи в порівнянні з іншими особами за расою, кольором шкіри, національною приналежністю, соціальним або етнічним походженням, національною та етнічною приналежністю, мовою, релігією чи переконанням, статтю, гендерною ідентичністю, сексуальною орієнтацією, станом здоров'я, інвалідністю, віком, матеріальним чи сімейним станом, політичним переконанням, членством в групі і інших особистісних характеристик. Дискримінація означає, що до однієї особи ставляться гірше, ніж до інших у подібній ситуації через одну або більше особистих характеристик цієї особи.

Ключові слова: дискримінація; правове забезпечення; права людини з інвалідністю.

Список використаних джерел

1. Дашковська О. Дискримінація за ознакою статі: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 219 – 226.
2. Дискримінація. *Словник української мови в 11 томах*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%C4%C8%D1%CA%D0%C8%CC%B2%CD%C0%D6%B2%DF>.
3. Дискримінація. *Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005*. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
4. Поліщук Ю. О. Проблеми розуміння дискримінації як однієї з цілей катування. *Форум права*. 2008. № 3. С. 411 – 418.
5. Грень Н. М. Дискримінація за віком: правовий аспект – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2023. 533 с. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/dissertation/22588/grendisertaciya.pdf/>.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: міжнародний документ ООН від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013, № 32, ст.412.